

УДК: 72.01

Алджад Р.М.,
ryiad.aljad@gmail.com,
Національний університет водного господарства
та природокористування, м.Рівне

ПРОСТОРОВЕ ПЛАНУВАННЯ ТА МІСТОБУДУВАННЯ ЛІВІЇ У 1960-х-2000-х РР.: ЗАВДАННЯ І ОСОБЛИВОСТІ

Розглянуто етапи розвитку просторового планування та містобудування у Лівії у 1960-х – 2000-х рр., чинники, що впливали на формулювання загальної і локальних стратегій у цій сфері, а також особливості планування у різних частинах держави на регіональному і субрегіональному рівнях.

Ключові слова: просторове планування, містобудування, регіон, субрегіон, Лівія.

Постановка проблеми. Починаючи з 1960-х років, у Лівії активно розвивається просторове планування як окремий вид архітектурно-містобудівної діяльності. Після здобуття незалежності у 1951 р., і, особливо, впродовж 1960-х – 2000-х рр. у цьому напрямку було зроблено значний обсяг робіт, які спрямовувались на формування єдиних підходів до просторово-планувального розвитку регіонів держави, впорядкування середовища міст. Всеохоплюючому містобудівному проектуванню сприяли суспільно-політична ситуація в державі, економічні та соціальні обставини, які різко змінилися у цей період і були пов'язані з відкриттям значних покладів нафти.

Мета – охарактеризувати основні етапи розвитку просторового планування у Лівії в окреслений період, чинники, що впливали на формулювання загальної і локальних стратегій у цій сфері, а також особливості планування у різних регіонах держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми територіального та містобудівного планування в Лівії були об'єктом досліджень переважно лівійських вчених Б.Азлітні, А.Абубріга, А.Аттваїрі, С.Кецеїрі та ін. У наукових працях розглядаються проблеми законодавчого унормування проектування, соціокультурного детермінізму регіонального та місцевого планування, аспекти економічної, демографічної та культурної обумовленості розвитку регіонів і міст в різних частинах держави. Важливими для даного дослідження є інформаційні бюлетені ООН щодо проектної діяльності для Лівії.

Виклад основного матеріалу. Внаслідок суттєвого збільшення чисельності населення, пов'язаного з поверненням на батьківщину десятків тисяч лівійців після еміграції в період італійського правління (1911-1943), і, далі, з розвитком нафтодобувної промисловості і будівельного буму, до початку 1980-х рр. міські системи залишалися незбалансованими через відсутність комплексного планування. Попередні, ранні, спроби таких робіт були виконані на першому етапі у 1952-1964 рр., проте, вони мали локальний характер і стосувались лише найбільших міст, зокрема, Тріполі [1, с.13]. Фрагментарність наступних містобудівних акцій, відсутність цілісної загальнодержавної системи міського планування, відмінності у регіональних стандартах планування призводили до неефективності зусиль з вирішення проблем міст, які активно зростали.

Першим кроком до створення лівійської системи містобудування було напрацювання уніфікованого муніципального законодавства у 1967 р. [2, с.89]. Водночас, презентовані як перехідні, проекти розвитку інфраструктури міст на період 1963-1969 рр. не були реалізовані у зв'язку з невідповідністю рішень реальним суспільним потребам. Крім того, впродовж тривалого часу у Лівії не було кваліфікованих спеціалістів в архітектурно-містобудівній галузі [10, с.3], що утруднювало реалізацію будь-яких намірів на стадії розробки та реалізації проектів.

У 1966 р. Міністерство планування і розвитку заключило угоди з європейськими компаніями-консультантами для виконання попередніх досліджень, комплексних планів (детальних генеральних планів для прогнозовано найбільших міських центрів), загальних та детальних планів для міст і селищ на період 1968-1988 рр. [2, с.90]. Так, грецька компанія “Doxiadis Associates International Co. Ltd. Consultants on Development and Ekistics”¹ займалася розробкою генеральних планів, а також детальних планів для дев'яти міст та 65 невеликих населених пунктів східних провінцій (muhafadat) (за винятком міст Бенгазі, Аль-Бейда та Аль-Мердж (Барка)); компанія “McGaughy, Marshall, McMillian & Lucan” (Велика Британія) здійснювали дослідження для Аль Хумса та Місурати і підготувала 7 генеральних планів та 25 детальних планів; проектні розробки для Аз Завія, Аль Джабель Аль Гарбі були виконані компанією Architectural Planning Partnership Ltd з Данії; 8 генеральних планів та 32 детальних плани були підготовлені німецькою компанією “Speerplan”; “Whiting Associates International” (Велика Британія) підготувала генеральні плани для міст Тріполі, Бенгазі, Сабха, та 26 детальних планів для міст південних провінцій, в тому числі, для Аль Феццану (Al Fezzan). [3, с.11].

¹Компанія, заснована відомим грецьким містобудівником і архітектором Константиносом Апостоу Доксіадісом. Виконувала проектні роботи на всіх континентах. К. Доксіадіс відомий своїми розробками теорії неперервного зростання міст і перетворення їх на регіональні агломерації.

Цей період (1968-1988), фактично, був **першою фазою планування** для Лівії, а виконані проекти називають проектами “**першого покоління**”. У подальшому, кожна наступна фаза планування розраховувалась на 20-25 років. Проте, у цей період значно зросли темпи урбанізації (відбувався високий природній приріст і міграція населення (як зовнішня, так і внутрішня)). Наслідком стала поява значної кількості неконтрольованих поселень на околицях міст, зменшення кількості продуктивних сільськогосподарських земель. Ці обставини зумовили необхідність перегляду стратегічного планування. Ще одним чинником завершення першої фази стало неврахування при соціоекономічному плануванні просторових відмінностей і потенціалу різних регіонів країни, про які *post factum* повідомлялось у Національному звіті підготовчого комітету Великої Соціалістичної Народної Лівійської Арабської Джамахірії (GSPLAJ²), виголошеному на конференції ООН-ХАБІТАТ (UN-НАВІТАТ) у 1996 р. [4, с.10].

Необхідно зазначити, агентство ООН-ХАБІТАТ з моменту свого створення у 1976 р. надавало масштабну допомогу у розробці планів просторового розвитку Лівії. За доручення Генеральної Асамблеї ООН понад тридцять років тривало співробітництво між цим спеціальним агентством, що займається проблемами сталого соціально-економічного розвитку населених пунктів і забезпеченням притулку для всіх, хто його потребує, та Містобудівним агентством (Urban Planning Agency (UPA)) Лівії [5, с.1]. У процесі співробітництва передавався глобальний досвід та методика ООН-ХАБІТАТ з питань містобудування та територіального планування для лівійських міст.

Вже на початку 1970-х рр. при Міністерстві планування і розвитку Лівії був створений Департамент просторового планування, діяльність якого заклала основу для нового етапу розробки генеральних планів.

Друга фаза стратегічного територіального планування розпочалась раніше, у 1980 р., і була розрахована до 2000 р. На цьому етапі ключовим завданням було формування національної системи планування, інтеграція значного числа планів на основі цілісного бачення просторово-планувального розвитку країни. Змінилися загальні підходи до вирішення проектних завдань: на довготривалу перспективу розроблялись лише рамки і принципи, концептуальні просторові ідеї проектів. На рівні генеральних планів детально опрацьовувались, насамперед, зони чи райони, найважливіші для розвитку міст. Як і на під час першої фази, до довгострокового планування були залучені

² GSPLAJ – Great Socialist People’s Libyan Arab Jamahitya

європейські спеціалісти. Так, у 1973 р. італійська компанія “Ital-consult”³ була запрошена для виконання дослідження розвитку усіх лівійських населених пунктів, оцінки державної політики в галузі просторового планування і розробки стратегії до 2000 р. з метою досягнення рівноваги у сільському і міському розвитку [6, с.10]. Головні рекомендації, сформульовані “Ital-consult” у 1976 р. за результатами оцінки, були включені до нового перспективного плану розвитку.

“Друге покоління” планування вкладалося в Національний фізичний перспективний план 1980-2000 рр., розроблений урядом Лівії і офісом ООН в Тріполі. Відповідно до програми комплексного планування країна поділялася на чотири регіони (Тріполі, Бенгазі, Сабха, Сирт (Аль-Халідж)), а кожний регіон – на субрегіони (18 по всій країні) (Рис.1).

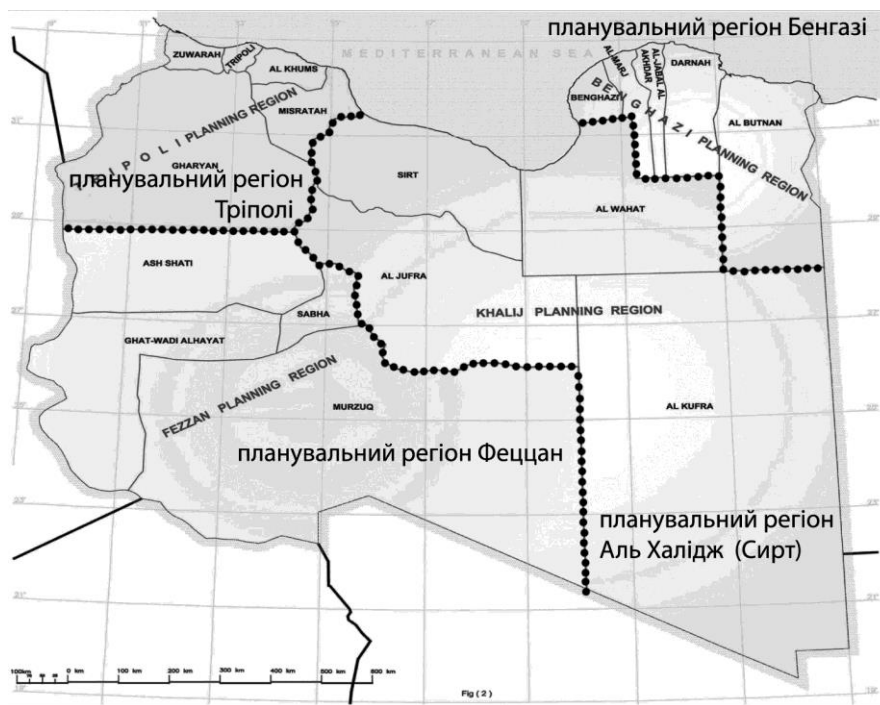

Рис.1 Планувальні регіони та субрегіони Лівії

Поділ на регіони відповідав історично сформованій географії: Тріполі і Бенгазі співпадали з колишніми провінціями Тріполі і Киренаїка, а провінція Феццан, відповідно, була розділена на дві частини. В рамках програми передбачалось виконання 244 генеральних планів населених пунктів і схем планування (з них – 37 для великих міст країни), 400 – планів територіального розвитку. Ця стратегія в загальному окреслювалась як така, що мала

³ Компанія “Ital-consult”, заснована у 1957 р. зробила значний внесок у проектування і розвиток планування та інфраструктури Лівії, починаючи з 1970-х рр. і до початку 2000-х рр. За проектами компанії запроектовано і збудовано нові міста (Al Bayga, Ras Lanuf, Qasr Hamad), освітні і лікувальні заклади, аеропорти, промислові підприємства.

обмежувати зростання великих міст і орієнтувалась на розвиток середніх і малих міст в контексті наявних ресурсів та природних особливостей. Окремим пунктом програми передбачався розвиток просторової осі між містами Альджабією та Місуратою, а також будівництво масштабної системи транспортування води з півдня пустелі до населених пунктів на півночі країни – так звана Велика рукотворна річка (Great Man-Made River) [4, с.12].

І на цьому етапі опрацюванням проектів займались згадувана вище “Doxiadis Associates International” (11 генеральних планів, 55 детальних планів в регіоні Бенгазі) та “PolSERVICE” з Польщі (відповідно, 33 і 46 – в регіоні Тріполі). “Speerplan” з Франкфурта на заході Німеччині у партнерстві з “Finnmap CY” з Хельсінкі взяли за планування і картографування усіх населених пунктів в регіоні Аль Халідж. Фінська фірма, крім того, до середини 1982 р. займалась проектуванням у регіоні Сабха. Одночасно, окремо за допомогою окремих консультантів здійснювалась розробка генеральних планів семи нових міст: Ассаріп, Гасер Ахмед, Рас Лануф, Аль Брега, Аль Гварша, Храва і Аз-Зінтан.

В результаті, Лівія стала однією з декількох країн на Близькому Сході, де за участі іноземних фахівців для усіх населених пунктів були виконані генеральні плани та плани територіального розвитку [3, с.9].

На цій фазі планування була створена концептуальна модель просторового розвитку Лівії. На основі п'яти запропонованих моделей (екстраполяції, інтенсивного регіонального розвитку, біполярної, метрополітальної, моделі “берегового поясу”) була сконструйована така, що базувалась на наступних принципах:

1. Основна вісь економічного розвитку розташовується вздовж узбережжя на півночі країни між містами Місурата і Бенгазі. Тріполі зберігає статус столиці із відповідним значенням адміністративного, наукового і культурного центру. Темпи їх територіального і демографічного росту не стримувалися.

2. Другими за економічним значенням і темпами зростання мали стати Місурата, Хун і Сабха (перша другорядна вісь).

3. Другими за розвитком – Альджабія, Аль-Брега, нове місто Саріп і Куфра (друга другорядна вісь).

4. Прокачування води з підземних резервуарів здійснюватиметься всередині країни до її північної частини.

Проте, масштабна акція планування не була такою успішною як очікувалось. Імплементация проектів урбаністичного розвитку здійснювалась повільно і вже в процесі реалізації потребувала коригування, у першу чергу у зв'язку з дуже швидким збільшенням населення, неконтрольованими темпами урбанізації північних територій і двох міст – Тріполі та Бенгазі, конфліктами

інтересів у землекористуванні у приватному та державному секторах, неврахування громадської думки щодо процесів міського розвитку та ін.

У зв'язку з цим виникла необхідність розпочати наступну, **третю фазу** планування, яка була розрахована на 2000-2025 рр. Для уникнення недоліків попереднього етапу, підготовка нових планів мала враховувати, насамперед, специфіку місцевих умов. Проте, фактичне планування розпочалось лише у 2005 р. Це був період розриву, впродовж якого міське планування здійснювалось хаотично і безконтрольно. Внаслідок чого було зведено багато об'єктів, які перешкоджали розвитку інфраструктурних проектів, зведенню громадських будівель, ускладнювали розв'язання комплексних завдань у просторі міст.

Особливість цього плану визначили суспільно-економічні обставини, що кардинально змінились. Насамперед, керівництво держави відмовилось від соціалістичної економіки на користь вільного ринку, увага зосереджувалась на розширенні економічного базису розвитку міст, які б мали можливість розвиватись і в наступні періоди, коли поклади нафти вичерпаються. Головними галузями народного господарства, які б могли замінити нафтовидобувну, було визначено освіту і туризм. Перспективним планом передбачалось продовжувати розв'язувати всі види завдань, передбачених попереднім, в тому числі, щодо розробки генеральних планів міст і сіл Лівії.

Вже у 2006 р. діючий Національний фізичний перспективний план на 2000-2025 рр. був переглянутий та розширений, а також розроблена нова національна стратегія просторового планування на 2006-2030 рр. Коригування цього документу – **планування “третього покоління”** (3rd Generation Planning Project (3GPP)) – обґрунтовувалось необхідністю оптимізації розташування економічно перспективних об'єктів для створення 1.5 млн. робочих місць для швидко зростаючого населення Лівії (від 6 до 9 млн. осіб) [7, с.2]. У 2006 р. прогноз динаміки росту чисельності населення були уточнені і розраховувались в межах 5.3 – 8 млн. осіб [8, с.4].

На момент введення в дію цього плану (станом на 2005 р.) ієрархічна структура муніципалітетів (шабій) в рамках регіонів та субрегіонів у Лівії була наступною (за А.І.Абубрігом [1, с.136]). Для кожного з міст виконувались плани перспективного розвитку.

Регіон	Субрегіон	Шабія
Тріполі	Тріполі	Тріполі
		Аль Джіфара
	Аль Хумс	Аль Маргаб
		Місрата (Злітен)

	Місрата	Місрата (крім Злітен)
	Зувара	Аль Нікват Аль Хамс
	Гарийян	Аз Завія
		Аль Джабал (Наффуса)
Бенгазі	Бенгазі	Бенгазі
	Аль Мардж	Аль Мардж
	Аль Джабаал Аль Акдар	Аль Джабаал Аль Акдар
	Дерна	Дерна
	Аль Бутнан	Аль Бутнан
Сирт (Аль-Халідж)	Сирт	Сирт
	Аль Джуфра	Аль Джуфра
	Аль Куфра	Аль Куфра
	Аль Вахат	Аль Вахат
Феццан	Сабха	Сабха
	Ваді Аль Хаят	Ваді Аль Хаят
		Гат
	Мурзук	Мурзук
	Ваді Аль Шаті	Ваді Аль Шаті

У попередні періоди і в перспективному плані 2000-2025 рр. мало уваги приділялось стихійному територіальному розростанню міст при доволі низькій щільності населення, супроводжуваному зменшенням кількості зрошуваних сільськогосподарських земель, невідповідності сформованих моделей забудови і просторів міських вулиць загальноприйнятій структурі, занедбаності територій колишніх промислових підприємств, створенню парків. Тому, першорядними завданнями у модернізованому документі були визначені: підняття стандартів життя громадян, підтримка стійкого розвитку середовища і його захист. Для Лівії стійкий розвиток базувався на стійких економічних можливостях, розвитку поселень, мав спиратися на ряд базових принципів: захисті сільськогосподарських і слабких екологічних зон, боротьбі з опустелюванням; зниженні внутрішньої міграції (з центру на узбережжя, з малих міст до великих) шляхом стратегічних інвестицій; розвитку існуючих поселень з урахуванням зростання населення; координації та оптимізації функцій прибережних міст; ідентифікації і спрямування просторового розвитку в затверджених містобудівних зонах; створенні буферних зон, особливо навколо Тріполі і Бенгазі, для уникнення наступного неконтрольованого і фрагментарного територіального розростання; реструктуризації і забезпеченні ефективного землекористування в населених пунктах для оптимізації

інфраструктури і створення міського характеру середовища; розвитку системи громадського транспорту у найбільших містах; ревіталізації і збереженні містобудівної спадщини і т.і.

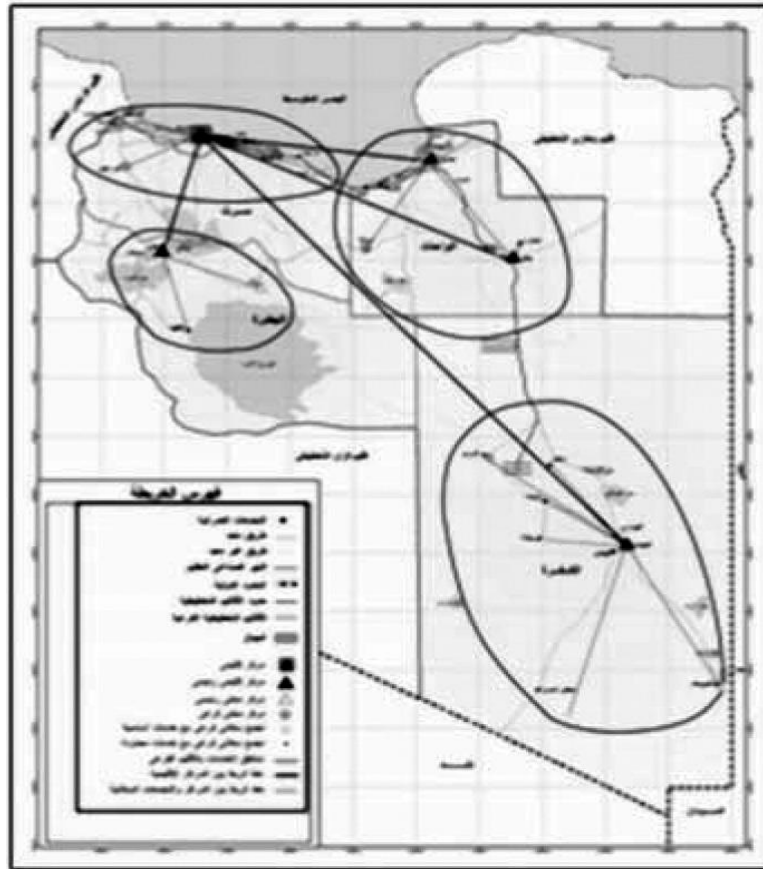

Рис.2. Аль Халідж.
Регіональний план. 2007 р.

Загальна стратегія просторового розвитку передбачала збалансований розвиток усіх міст Лівії та підтримку двох міст на півдні країни (Сабха і Аль Куфра – авт.) та міст, розташованих вздовж державного кордону [7, с.2] (Рис.2).

Можна констатувати, що вже до кінця 2007 р. усі регіональні плани були розроблені, а в 2008 р. – завершена робота над вісімнадцятьма субрегіональними планами [9, с.4]. При виконанні планів просторового розвитку на регіональному, субрегіональному і місцевому рівні використовувались новітні технології, в тому числі, географічні інформаційні системи (ГІС) та дистанційне зондування, при цьому виконувалась аерофотозйомка місцевості.

Так, в регіональному плані для Бенгазі пропонувалось зберегти лідируючу роль у економічному і просторовому розвитку за однойменним містом, яке б зміцнювало східну частину країни, звернути увагу на прикордонні зростаючі міста Емсаад та Табрук. Відповідно, субрегіональний план Аль

Бутнану передбачав три альтернативні шляхи просторового розвитку міста Табрук і навколишніх населених пунктів. Особливо важливими з їх числа були: можливість промислового розвитку південно-східної частини міста, реорганізація його південної частини, яка тягнеться до перетину транспортних осей, збереження розмірів поселень вздовж магістралі, що веде до аеропорту і створення промислового майданчика навколо нього. Одним з чинників збереження багатого природного середовища в центральній частині регіону мав стати розвиток території Аль Байда-Шахат. Крім того, особлива увага зосереджувалась на розвитку транспортної мережі, яка мала сполучити східну і західну частину регіону [9, с.4].

Субрегіональний план Аль Хумсу у складі регіону Тріполі (на північному заході Лівії) передбачав розвиток територій вздовж берегової лінії, ущільнення урбанізованих і змішаних територій для формування зеленого поясу Аль Хумс - Злітан. Зважаючи на “західний” вектор розвитку середовища міст цієї частини Лівії і відповідний “європеїзований” характер середовища, одним з провідних стратегічних напрямків став туризм. Відправним пунктом розвитку туризму тут мало бути давньоримське місто Лептіс Магна, яке входить до списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Важливим було й стратегічне місце розташування цього населеного пункту, завдяки чому місто зберігало значення порту (Рис.3). План для субрегіону Гариян мав на меті збільшити щільність існуючих міських територій і зосередити розвиток у відповідній агломерації. Як і в інших субрегіонах тут планували розвивати історичний та гірський туризм.

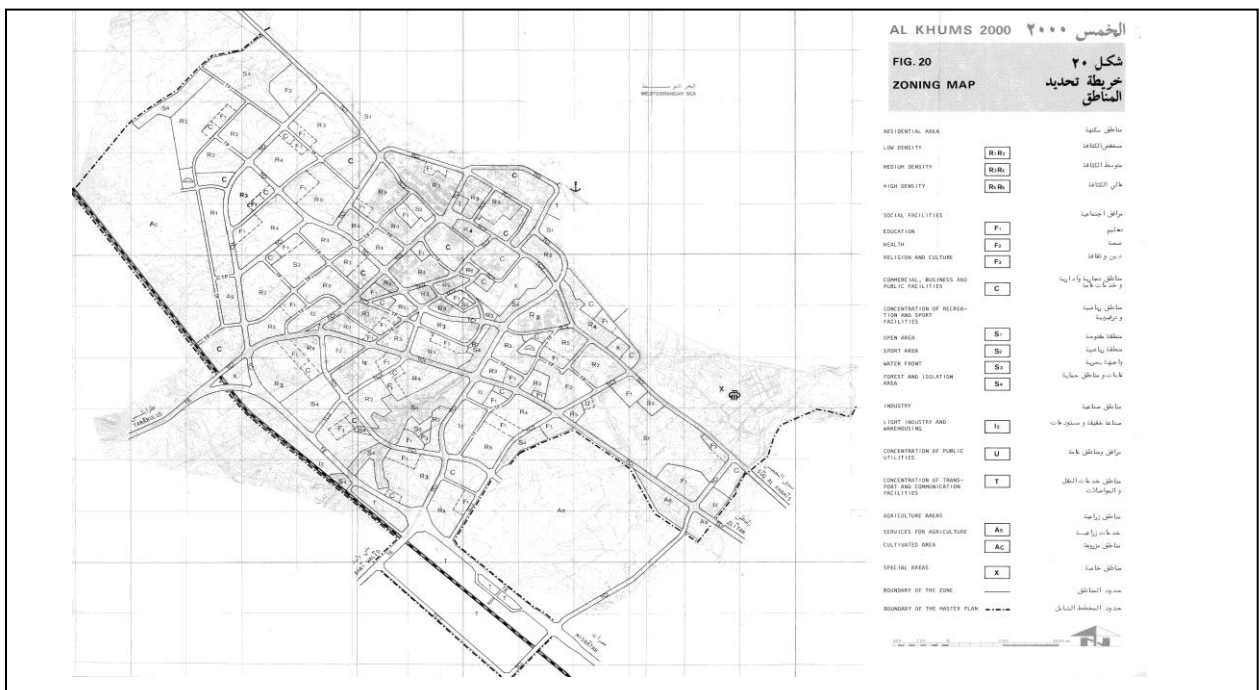

Рис.3. Схема функціонального зонування міста Аль Хумс. 2000 р.

Регіон Фецдан є одним з найбільшим в Лівії, розташованим в центральній частині, сухій і безплідній пустелі, що ускладнює зв'язок цієї частини країни з іншими. Кліматичні умови дуже важкі для проживання людей. Ландшафти характеризуються великими піщаними дюнами та вивітряними горами. Для підвищення його доступності було детально опрацьовано перспективний план розвитку субрегіону Сабха, базисною ідеєю якого було створення транспортного вузла в головному однойменному місті. Вузол складатиметься з залізниці і автомагістралі, що сполучатиме Лівію з Центральною Африкою, і швидкісної дороги, яка мала сполучити регіони Фецдан і Сирт. Цей же документ визначав й інші стратегічні завдання, пов'язані з просторовим розвитком: припинення розширення сільськогосподарських угідь, зважаючи на обмежене постачання води і підвищення її споживання господарствами; розвиток харчової промисловості; стримування спонтанного територіального зростання Сабхи; інтеграція технічної інфраструктури у поселеннях різного масштабу в регіоні [9, с.4].

Висновки. Проекти просторового і містобудівного розвитку Лівії у 1960-х-2000-х рр. були спрямовані на формування збалансованого соціально-економічного розвитку держави. На кожному з трьох етапів просторового планування за участі європейських фахівців здійснювалась спроба вирішення проблем у структурі середовища проживання на загальнодержавному, регіональному, місцевому рівнях, підвищення його якості. Проекти окреслених поколінь були спрямовані на формування комплексного планування в Лівії, реструктуризацію системи населених пунктів і міст в країні на перспективу, архітектурно-планувальних змін в міському середовищі. Проте, процес планування та імплементації стикався і стикається з великими проблемами, найважливішими з яких є: велика конкуренція за землю між аграрним сектором та містами, недостатнє фінансування реалізації проектів усіх рівнів, “неформальне” розростання міст, тяжіння населення до найбільших міст країни і т.і. Крім того, успішне планування вимагає широкої координації між державними установами на національному та місцевому рівнях, що доволі важко досягти в Лівії на сучасному етапі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Abubrig A.I., Towards holistic Islamic urbanism: planning for Tripoli / A.I.Abubrig / A thesis submitted for the degree Doctor of Philosophy. – UK, University of Leiciester, 2012. – 345 p.
2. Attwairi A.M. Analyzing Urban Growth and Management for the City of Tripoli, Libya / A.M.Attwairi / A thesis submitted for the degree Doctor of Philosophy in Geography. – USA, University of Kansas, 2015. – 137 p.

3. Kezeiri S. Urban planning in Libya / S.Kezeiri // Libyan Studies. – 1983. - Vol. 14. - P. 9-15.
4. Human settlements and housing development in the Great Socialist People's Republic Libyan Arab Jamahirya / National Report for Habitat II conference, Istanbul, 12-14 Jun, 1996. - 129 p.
5. Libya – Urban Planning Agency. – 2006. - Is. 1. – 8 p.
6. Italconsult // Libya Settlement Pattern Study. – 1976. - Vol. 8.
7. Libya – Urban Planning Agency. – 2007. - Is. 2. – 8 p.
8. Libya – Urban Planning Agency. – 2008. - Is. 3. – 8 p.
9. Libya – Urban Planning Agency. – 2008. - Is. 4. – 8 p.
10. Alzlitni B. The development of physical and urban planning systems in Libya /B. Alzlitni // XXXIII IAHS World Congress on Housing. Transforming Housing Environments through Design, September 27-30, 2005, Pretoria, South Africa. – P.1-6.

Аннотация

Алджад Р.М.,

**Национальный университет водного хозяйства и природопользования
ПРОСТРАНСТВЕННОЕ ПЛАНИРОВАНИЕ И ГРАДОСТРОИТЕЛЬСТВО
ЛИВИИ В 1960-Х-2000-Х ГГ.: ЗАДАНИЯ И ОСОБЕННОСТИ.**

В статье рассмотрено этапы развития пространственного планирования и градостроительства в Ливии в 1960-х – 2000-х гг., факторы, которые влияли на формулирование общей и локальной стратегий в этой сфере, а также особенности планирования в разных частях страны на региональной и субрегиональном уровнях.

Ключевые слова: пространственное планирование, градостроительство, регион, субрегион, Ливия.

Annotation

Ryiad Aljad

**National University of Water and Environmental Engineering
SPATIAL PLANNING AND URBAN PLANNING IN LIBYA IN 1960-2000S:
TASKS AND FEATURES.**

The article considers development stages of spatial planning and urban planning in Libya in 1960-2000s, factors that influenced the formation of general and local strategies in this sphere as well as planning features in different parts of the country on the regional and subregional levels.

Key words: spatial planning, urban planning, region, subregion, Libya.